

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОСТІ РІЗЬБ'ЯРА ПЕТРА ВЕРНИ

Визначено характерні особливості творчої манери різьблення бориспільського майстра П. Верни. Значну увагу приділено аналізу художніх творів заслуженого майстра.

Ключові слова: *Петро Верна, скульптурна група, барельєф, народна дерев'яна скульптура, композиція.*

Определены характерные особенности творческой манеры резьбы бориспольского мастера П. Верны. Значительное внимание уделено анализу художественных произведений заслуженного мастера.

Ключевые слова: *Петр Верна, скульптурная группа, барельеф, народная деревянная скульптура, композиция.*

The article outlines the characteristics of the creative style of woodcarving Boryspil master Peter Verne. Special attention is paid to the analysis of works of art honored master.

Key words: *Peter Verne, sculpture, bas-relief, folk wooden sculpture, composition.*

У сучасній мистецтвознавчій науці недостатньо вивчена творчість видатних майстрів-різьбярів Київщини початку — середини ХХ ст. Переважно досліджують дереворізьблення майстрів Закарпаття та Слобожанщини. Дослідження творчості П. Верни, майстра народної станкової скульптури Київщини, дозволило б з'ясувати закономірності розвитку народних мистецьких традицій у сучасній Київській області першої половини ХХ ст.

Сформульована наукова проблема потребує вирішення, її виконання надасть можливість заповнити існуючу прогалину у вивченні декоративно-прикладного мистецтва Київщини, відкрити перспективи для подальших досліджень у галузі дереворізьблення означеного регіону України початку та середини ХХ ст.

Мета — обґрунтувати, що творчість Петра Верни в різноманітних її проявах є важливим культурним явищем, складовою національної мистецької спадщини України загалом та Київщини зокрема. Із цією метою аналізуються твори різних типологічних груп майстра, їхні художні особливості; побіжно розглядається проблема взаємовпливу народної мистецької традиції з професійним мистецтвом у творчості майстра.

Об'єкт дослідження — художні твори П. Верни.

Біографічні й інформаційні відомості про Верну містяться в статтях радянських мистецтвознавців (Б. С. Бутник-Сіверського, Г. Гейченка, В. І. Івасенко, О. С. Найдена, К. К. Променицького, Г. Рогозівського). Наукову діяльність щодо вивчення творчості Верни проводять музейні працівники Бориспільського історико-краєзнавчого музею (Т. Гойда, Н. Йова).

Важливе місце в розвитку дерев'яної скульптури Київщини на початку ХХ ст. посідає Петро Верна. Якщо узагальнено окреслити спільну «системну якість» його творів, що стосуються принципів традиційної канонічної естетики української народної скульптури, насамперед можна назвати такі: об'ємну повноту, округлість, композиційну компактність, міцну збитість «важкуватих» постатей, відсутність (здебільшого) легких витончених деталей або дрібних «документальних» подробиць, вертикально-горизонтальна рівновагу в об'ємах фігур тощо.

Творчий шлях Петра Верни розпочався на хуторі Гора недалеко від м. Бориспіль Київської області. Улітку 1912 р. майстер виконав перше портретне зображення — барельєф Т. Г. Шевченка. За свідченням самого майстра, на цигарковій коробці він побачив зображення Кобзаря і вирішив створити свій образ письменника. Однак ця робота була недосконалою.

Про мистецький хист молодого майстра засвідчила наступна його робота — портрет-барельєф М. В. Гоголя. Використовуючи в рамі, яка обрамлює барельєф, народні образи двох орлів і грифонів, автор звертається до найдавнішого пласта українського мистецтва — праслов'янської доби. У цій роботі різьбяр використав ефект протиставлення: декор розміщений навколо тонкої стрічкоподібної рамки, що особливо підкреслює рівну гладінь навколо портрета. Лаконізм пластичного трактування надає пласти рис монументальності.

Твір, який вплинув на подальшу долю майстра, — дерев'яна скульптура «Шевченко біля Дніпра». Надіславши роботу в Харків на кустарно-художню виставку, П. Верна отримав схвальні відгуки. Про майстерно виконану роботу свідчать слова організатора виставки: «Верна має великий природний талант, талант скульптора» [3, с. 11]. 1912 рік, за свідченням самого Верни, став початком його творчої різьбярської діяльності [3, с. 12].

Упродовж 1912 — 1913 рр. створена дерев'яна скульптура «Кобзар», розмальована олійними фарбами. Автор звернувся до давньої традиції народного мистецтва — розпису дерева і глини. Оскільки народний майстер не знав законів професійного мистецтва, працював без різьбярських інструментів, то перший варіант скульптури виявився невдалим. Другий варіант скульптури «Кобзар» (1913 р.) відрізняється від попереднього продуманішою композицією, увагою до деталей. У ньому автор створює образ спорідненого з народними думами кобзаря з бандурою. Емоційної виразності постать набула завдяки традиційному принципу використання особливостей матеріалу й характеру узагальнення форми.

Про мистецький хист Петра Петровича свідчить успіх нової багатогофігурної скульптури майстра «Зустріч Тараса Бульби з синами», яка була представлена на Всеросійській промисловій виставці 1913 р. в Києві [5, с. 110]. Композиція твору продумана. Усі персонажі гоголівської повісті присутні в композиції: це і Тарас Бульба,

врівноважений, сильний, розумний старий козак, і його старший син Остап, енергійний і спритний, готовий битися за свої переконання, і Андрій, безвольний, припишклий, і мати, котра любить своїх синів. Кожен образ має чітко виражені індивідуальні риси, що свідчить: майстер не лише піклується про форму, а й приділяє значну увагу змістовому вираженню емоцій та переживань гоголівських персонажів.

Захоплюючись шевченківською тематикою, в 1914 р. створено вирізьблений майстром бюст Тараса Шевченка. Композиція симетрично завершена і вертикально-горизонтально врівноважена. Портрет характеризується простотою, досконалістю обробки, точністю рис обличчя письменника.

У роки Першої Світової війни П. Верна не створив жодного нового твору. Лише 1915 р. його скульптура «Кобзар» експонувалася на виставці Товариства харківських художників.

У 20-х рр. починається активне культурне будівництво. Основний наголос у роботі щодо піднесення культури ставився на ідеологію. Тому значна частина народних майстрів, зокрема й Петро Петрович, звертаються до «радянської тематики». У цей період різьбяр створив погруддя В. І. Леніна для Борисполя. Він виконав повторно скульптури Т. Г. Шевченка для кооперативів у селах Броварського і Бориспільського районів, вирізьблює погруддя Кобзаря для Харківського ЦК «Червоного хреста». Погруддя В. І. Леніна і Т. Г. Шевченка високо оцінив художник і професор М. М. Яровий: «Дерев'яні погруддя Верни — Ленін та Шевченко — більше наближаються до природи, ніж портретні роботи, що змальовані помітними художниками» [8, с. 57].

Образ Шевченка став невід'ємною частиною творчості скульптора-різьбяра. 1923 р. він — автор творів, присвячених діяльності Кобзаря: скульптури «Шевченко з кобзою», «Шевченко на палітрі», декоративні тарелі за сюжетами творів Шевченка. 1925 р. він виконав портрет своєї дружини Маланки. Твір вражає точністю технічного виконання. У листі Верни до його товариша М. Колонова від 16.12.1959 р. написано: «Ото в моїй біографії... єсть портрет моєї дружини, так у мене його купили за три тисячі...» [4, с. 32].

У своїй творчості митець звертається до козацької тематики. Невеличка скульптура «Запорожець запалює люльку» зображує картину побутового характеру. Козак стоїть з рушницею за плечима і флягою біля пояса. Верна показав не лише зовнішній вигляд запорожця, а й передав внутрішню силу та енергію людини, яка захищає свою землю. Саме тому одяг і взуття виконано широкими зрізами, тоді як обличчя — прийомом чеканної обробки, що сприяє грі світла і тіні, яка передає психологічний стан козака. Зображуючи запорожця, різьбяр вдається не до візуально-натурального відображення історичної особи, а до художнього її перетворення. Таким чином, художній образ козака є продуктом складного творчого процесу художника, носієм його сприйняття історичного минулого.

1926 р. Верна вирізьбив погруддя Леніна. Однак ця тематика не була близькою Верні. Він звернувся до улюбленого митця — Т. Г. Шевченка і створив два чорнильні прилади із зображенням письменника. Чорнильніці розміщені в пнях, створюючи в глядача враження, що Шевченко знаходиться біля двох зрубаних дерев. Також різьбяр працював над створенням погруддя Кобзаря для бориспільської аптеки. На скульптурі Верна зробив надпис: «Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить». Чому саме ці слова обрав митець для підпису скульптури, ми не знаємо — можливо, Верна був розчарований владою, на яку він покладав сподівання на краще життя. У часи голодомору скульптуру викинули на смітник. Лише завдяки працівниці аптеки Мотрі Андріївни Онанко, яка забрала скульптуру, робота збереглася і нині перебуває в Бориспільському історико-краєзнавчому музеї.

Захопившись творчістю Кобзаря, 1928 р. Верна створює статуетку Катерини до однойменної поеми Т. Г. Шевченка, в якій зумів показати трагізм ситуації молодої жінки, її любов до сина і нездійсненність своїх мрій бути коханою. Рух жінки передано за допомогою складок одягу. Вона дивиться в далечінь, ніби шукає, хто ж зміг посміятися над її почуттями.

У 30-х рр. П. П. Верна став відомим. Про нього пишуть у газетах «Пролетарская правда», «Социалистическое земледелие», «Беднота». Різьбяр зробив серію чорнильних приладів: «Сіач», «На городі», «Викорчовування пнів у лісі». Привертають увагу пластичність скульптурок і велика образність. Автор досягає такої сили узагальнення, що, незважаючи на невеличкі розміри, скульптурки звучать монументально.

Краса форм в органічному поєднанні з ознаками монументальності дедалі більше виявляються у творчості майстра. Верна робить серію чорнильних приладів. Так, 1929 р. з'являються прилади «Сіач», на якому зображено селянина, що засіває поле, «На городі» — статуетка жінки, яка копає картоплю, «Викорчовування пнів у лісі» — зображення молодого селянина, який підважує ломом коріння дерева. У цих роботах майстерною є не лише техніка виконання, а й уміння майстра передати внутрішній стан людини. Постаті селян, які важко працюють, зображені натуралістично, без прикрас. Привертає увагу пластичність скульптурок і велика образність. Автор досягає такої сили узагальнення, що, незважаючи на невеличкі розміри, скульптурки звучать монументально. Цьому сприяла також декоративна виразність твору. Невеликим за розмірами фігурки мають виразні узагальнені характеристики обличчя, одягу, а також пейзажного тла, на якому вони зображені.

Крім постаті Т. Г. Шевченка, неодноразово художник-скульптор у своїй творчості звертається до образу кобзаря, котрий навчав, є просвітителем, народною душею. 1929 р. митець працював над створенням багатофігурної сюжетно-тематичної композиції «Слухають

кобзаря». Композиція складається із семи фігур: кобзаря, котрий сидить на землі, хлопців і дівчат, які стоять навколо нього, а також хлопчика-поводиря з палицею в руках. Усі уважно слухають кобзаря. Різьбяр удало передає психологічний стан кожного. Кожна постать скульптурної групи може функціонувати самостійно. Проте твір є не зовсім удалим. Верна не продумав композицію: і хлопці, і дівчата зображені майже в однакових позах і на одній лінії, що створює враження неправдивості, надуманості.

Проаналізувавши недоліки роботи, Верна вирішує перебудувати композицію. До вищезгаданих скульптур додано фігури чоловіка, жінки, дівчинки та згорбленого дідуся з палицею, розташованих по колу. Таким чином, майстер надав певної динаміки в композиції. Кожна нова фігура несе емоційне навантаження: дідусь, котрий ледве ходить, жінка, на обличчі якої журба та смуток. Хоча твір складається з численних фігур, усі вони індивідуалізовані, в кожного виникають свої думки, переживання, які навіть речитатив кобзаря. Усі фігури, доповнюючи один одного, становлять цілісний ансамбль. Крім багатофігурних композицій, митець працює над портретами, створює посуд, декоративні тарелі, випробовує свої сили в образотворчому мистецтві.

У 1933 р. Верна виконав декоративну тарілку — іконку з образами батьків, за формою і змістом відмінну від традиційної форми тарелі: прямокутна в плані, виконана в техніці плоскорельєфного різьблення. У цей період майстер створив декоративну тарілку з автопортретом і написом «От життя не взяв, для життя не дав». У листі Верни до М. Колонова від 27.03.1959 р. читаємо: «Потім настав 1933-й рік... Голодаючи, я зробив блюдо і, думаючи, що це остання моя робота, всі мої надії рухнули про те, щоб покращало моє становище, я на блюді роблю свій портрет, вирішую такі слова: от життя не взяв, для життя не дав...» [4, с. 33].

1934 р. П. Верну було зараховано вільним слухачем Київського художнього інституту. Тривалість навчання — два роки.

Після закінчення навчання різьбяр створив бюст зрілого О. С. Пушкіна. Композиція твору є фронтальною, всі лінії м'які й округлі. Щоб використати ефект гри світла і тіні, різьбяр закопчував скульптуру над свічкою, потім протирав окремі місця ганчіркою, висвітлюючи їх. Таким чином робота ставала чіткішою, виразнішою.

На Всеукраїнській виставці 1936 р. Верна експонував такі твори: «Сіач», «Жнець» та декоративну таріль з портретом С. М. Кірова. За внесок у розвиток радянської культури майстра нагороджено дипломом I ступеня, а в 1938 р. його прийняли в спілку радянських художників України [7, с. 67]. Цей факт свідчить про високу майстерність Верни працювати з деревом.

У своїй роботі художник зобразив життя звичайних селян. Заслугує на увагу його скульптура «Дівчина з огірками». Перед глядачем

молода колгоспниця, у фартусі якої лежать огірки. У ній яскраво виражено поєднання традиційного і нового, що досягається творчим осмисленням традиційного принципу використання особливостей матеріалу та характеру узагальнення, а також образного подання сюжетно-тематичного вирішення.

1939 р. відбулася виставка, присвячена 25-річчю з дня народження Тараса Шевченка, де Верна експонував нові роботи — декоративну таріль «Мені тринадцятий минало» та медальйон з портретом письменника [6, с. 17]. Орнаментика, використана в цих роботах, тісно пов'язана з народними традиціями різьби. Тяжіє до вимог нового художнього методу соціалістичного реалізму, пропагованого комуністичною владою, скульптура «Освіта» (або «Просвіта»). Це символічний образ жінки в українському національному костюмі з палаючим факелом у правій руці та книжкою в лівій. На нашу думку, скульптура є не зовсім удаюю, оскільки в ній зміст і форма не поєднуються, а протиставляються.

За скульптури «Освіта» і «Запорожець запалює люльку», які експонувалися на виставці 1940 р., Верну нагороджено дипломом I ступеня.

Під час Великої Вітчизняної війни Верна переїздить до Борисполя. Творчість відходить на другий план, адже потрібно прогудувати сім'ю. У цей період він захоплюється повістю М. Гоголя «Ніч перед Різдом» і створює скульптуру «Коваль Вакула верхи на чорті». Цілісність сприйняття, стрункість композиції, пластичність форм — основні художні ознаки твору. Загальне художньо-естетичне вирішення твору цілком відповідає творчому задуму різьбяр.

Тему перемоги у Великій Вітчизняній війні Верна висвітлює у скульптурній групі «Вигнали німців» (1945 р.) (в монографії «Українська радянська народна дерев'яна скульптура» робота має назву «Зустріч визволителів», що свідчить про можливе перекручення фактів у радянській історіографії). Для твору характерна динамічність вирішення, що досягається взаємодією персонажів у тематичній композиції, певною психологізацією художніх образів. Автор прагне показати картину зустрічі реалістично, без пафосу, який був притаманний митцям, котрі у своїй творчості керувалися методом соціалістичного реалізму.

Продовжуючи звертатися до творчості Т. Г. Шевченка, Верна створює скульптуру кобзаря Перебенді до однойменної поеми письменника. Образ співця майстер подає поза конкретним історичним часом. Це об'єктивно-епічний та узагальнено-типізований образ. Твір вражає монументальністю художнього вирішення.

Наступний твір Верни — «Енеїда» за однойменною поемою І. П. Котляревського. Різьбяр звертається до сюжету зустрічі відьми Сивіли з триголовим псом Цербером, котрий охороняє вхід до пекла. Митець зумів поєднати античний зміст, який І. П. Котляревський узяв у Вергілія, із сучасністю.

Верна — постійний учасник республіканських виставок. Так, у лютому 1945 р. в Києві відбулася республіканська виставка художньої самодіяльності, учасниками якої стали майстри народного мистецтва. Найвищу оцінку дістали твори К. Білокур, П. Верни, В. Гарбуза, Я. Усика, А. Стецяка. Комітет у справах мистецтв при Раднаркомі УРСР відзначив 25 народних майстрів, першу премію присуджено Білокур, Верні, Стецяку та Усику [1, 13]. У листопаді цього ж року на VIII українській художній виставі в Києві представляли свої роботи професійні і народні художники та художньо-промислові артлі, об'єднані в системі Укрхудожпроспілки. Свої дерев'яні скульптури експонував і П. Верна.

1948 р. комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів СРСР і Всесоюзний будинок народної творчості ім. Н. К. Крупської організували Всесоюзну виставку. 1100 робіт з різних куточків Радянського Союзу експонувалися на виставці [7, с. 22], серед яких дві роботи Верни — портрет Т. Г. Шевченка (1945 р.) та скульптурна група «Мені тринадцятий минало». За значний внесок Верни в розвиток народного образотворчого мистецтва комітет у справах мистецтв і Всесоюзний будинок народної творчості ім. Н. К. Крупської нагородили майстра Почесною грамотою та грошовою премією [6, с. 22].

Бюсти письменника І. П. Котляревського та відважного ватажка опришків на Поділлі Устима Кармелюка було створено 1950 р. Останньою роботою видатного майстра став варіант скульптури «Мені тринадцятий минало».

Петро Петрович став видатним київським майстром. 1951 р. його твори експонувалися в Москві під час декади української літератури і мистецтва в парку культури і відпочинку імені О. М. Горького [6, с. 23]. У журналі «Искусство» охарактеризовано творчість різьбяр: «В роботах Верни відчувається велика спостережливість, уміння зловити й передати головне, найбільш характерне і, разом з тим, чудова властивість знайти суттєве й важливе часом в найнезначніших, здавалося б, речах і деталях» [3, с. 28].

1951 р. Петра Верну нагороджено медаллю «За трудову доблесть» за успіхи, виявлені в українському народному образотворчому мистецтві [5, с. 110].

У грудні 1956 р. українська громадкість відзначила 80-річчя з дня народження видатного різьбяр Бориспільщини. У Київському музеї українського мистецтва була влаштована виставка його творів. Мистецтвознавці визначили, що Верна створив понад 100 високохудожніх фігур, барельєфів. 1964 р. Президія Верховної Ради УРСР присвоїла П. П. Верні почесне звання заслуженого майстра народної творчості Української РСР.

Напевне, головний принцип, яким керувався у своїй творчості різьбяр, можна передати словами самого майстра, коли він повчав свого друга Віктора Івановича Йову, художника: «Ти якщо малюєш з натури — то не брешеш, а брешеш — то не перебріхуй... он в тому

куточку поклади ще синьки. Нехай небо не супиться, а всміхається...» [3, с. 32]. Аналіз досліджуваних художніх робіт свідчить про те, що, досягаючи композиційної виразності, скульптор-різьбяр то підкреслює в них характер узагальнення, властивий народному мистецтву, то звертається до усталених персонажів й образного ладу сюжетних мотивів. У своїх скульптурах він намагається передати ті враження, які дістав від літературних творів, окремих подій, людей. Його роботи відзначаються високою технікою виконання, продуманою композицією. Верна, залежно від образного завдання створюваної скульптури, в одних випадках виявляє природні властивості дерева як матеріалу, в інших — підпорядковує його своєму задумові.

Творчість талановитого різьбяра Київщини потребує детального і глибокого вивчення й аналізу. Його мистецький талант слід трактувати як практично єдиного представника школи станкової народної скульптури на Київщині в першій половині — середині ХХ ст.

Список літератури

1. Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво [1941–1967] / Б. С. Бутник-Сіверський. — К. : Наук. думка, 1970. — 213 с.
2. Гайбонюк В. Д. Історія України. Хроніка. Події. Факти і анотації : навч.-довідковий посібник / В. Д. Гайбонюк. — Київ–Рівне [б. в.]. — 1997. — 415 с.
3. Йова Н. Петро Петрович Верна. Сонячні його сліди / Н. Йова, Т. Гойда, В. Сайко. — ПП «Люксар», 2011. — 36 с.
4. Листи Петра Верни до Миколи Коленова / [передмова П. Ротача] // Народна творчість та етнографія. — № 6. — 1991. — С. 29–34.
5. Пестонюк І. П. Пам'яті П. П. Верни. / І. П. Пестонюк // Народна творчість та етнографія. — № 4. — 1966. — С. 109–110.
6. Променецький К. К. Петро Петрович Верна / К. К. Променецький. — К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР. — 1958. — 23 с, іл. 19.
7. Променецький К. К. Українська радянська народна різьба по дереву 1917–1940 р. / К. К. Променецький // Народна творчість та етнографія. — Січень–березень. — 1959. — С. 61–71.
8. Рогозівський Г. Скульптор-пічник / Г. Рогозівський // Харків. Всесвіт. — № 2. — 1929. — С. 53–60.

Надійшла до редколегії 15.01.2013 р.